

Oponentský posudek na bakalářskou práci Marka Vodičky *Filosofie a deprese* (FF UK, 2022, 42 str.)

Ondřej Švec, Ph.D.

Hlavní ambicí předložené práce je prokázat, že deprese spočívá v radikální proměně způsobu, jímž jedinec obývá svět, a zejména v dalekosáhlé erozi možností, které se ve světě lidské existenci otevírají. Tato je převzatá z díla Matthew Ratcliffa, podle kterého by bylo chybou chápat depresi pouze jako sérii charakteristicky chmurných a neradostných intencionálních stavů, ale spíše jako posun ve způsobu, jímž obýváme svět jako pole možného jednání. Obhajobě této pozice předchází pasáž věnovaná Husserlově fenomenologické metodě a kapitola věnovaná fenomenologickému pojetí světa jako souvislosti možností, které na sebe vzájemně odkazují, a tím utvářejí smysluplnost světa a našeho počínání v něm. Toto rozhodnutí je zčásti překvapivé a zčásti odůvodněné. Ratcliffovo stanovisko je totiž v mnohém – například v jeho odmítnutí fenomenologické redukce tak, jak ji chápal a prosazoval Husserl – mnohem bližší Heideggerově existenciální analytice. Na druhou stranu je třeba přiznat, že sám Ratcliff narozdíl od svého ranějšího díla *Feelings of Being*¹ nevyužívá ve svém novějším díle věnovaném depresi explicitně přiznaných východisek Heideggerovy ontologie, ale sám se snaží vykládat svůj počin v návaznosti na Husserlovy analýzy vnímání jednotlivin na pozadí předzjednaného horizontu smysluplnosti, jakož i na jeho výklady tělesné orientovanosti v poli vnímání na základě kinestetických počitků. Přesto by práci značně prospělo, kdyby se alespoň toto napětí mezi dvěma různými póly fenomenologie v práci explicitně tematizovalo. Stejně tak by práci přidalo na koherenci, pokud by autor lépe vylévil ze svého prvotního, husserlovského rozboru tělesné orientace ve světě základ pro samotný závěr své práce, podle něž se v depresích v různých stupních a podobách opakují a vzájemně propojují různé ztráty schopnosti smysluplného jednání, od ztráty základního rozvrhu, přes ztrátu relevantních možností a praktického zájmu až po všeobjímající pasivitu tváří v tvář tomu, co člověka ohrožuje. Tento výsledek práce je bohužel pouhým překladem toho, co v takřka identických slovech podrobně popsal sám Ratcliff a je na pováženou, že na daném místě BP není daná pasáž vyznačeno v uvozovkách.

Stejným směrem míří také hlavní výtka, kterou lze vůči způsobu zpracování daného tématu vznést. Podstatná část textu je právě a pouze parafrází toho, co na dané téma napsal Matthew Ratcliff. Jeho teze, argumenty a příklady jsou přejímány bez jakékoli kritické distance, ba co hůře, nejsou nikterak vyloženy co do svých premis, ani nejsou domyšleny do důsledků, například co do obhajitelnosti či neudržitelnosti jejich deklarované návaznosti na Husserlovu fenomenologii. Jediná kritická výtka je letmo zmíněna v samotném závěru, ale ta je rovněž převzata z recenze na jeho *Experiences of Depression* z pera Roberta Stolorowa. A konečně je tento nedostatek o to závažnější, že v dané práci často chybí uvozovky tam, kde její autor téměř doslova přejímá Ratcliffova slova, a že jeho parafráze často původní smysl textu spíše zatemňují než vysvětlují.

Značné zmatení vyvolává autorovo systematické překládání termínu „intentional“ adjektivem „záměrné“ (pre-intentional pak termínem „nezáměrné). Sousedství „záměrný pocit“ totiž sugeruje zcela mylnou představu pocitu, který jsme si záměrně navodili. Na str. 27 autor rozlišuje mezi náladami, charakterizovanými jako „pocity bez určitého objektu“ a emocemi, „které se vyznačují záměrností vůči objektu“. Toto rozlišení, inspirované Heideggerem, je však v dané formulaci matoucí. *Raison d'être* takové distinkce by byl bezpochyby patrnější, pokud by o emocích autor jednoduše prohlásil, že se „vyznačují zaměřením na určitý předmět.“ Rozlišení mezi intencionálními zkušenostmi, v nichž se naše vědomí upíná ke konkrétnímu předmětu či situaci, a pre-intencionálními či existenciálními způsoby naladění, které spočívají ve variacích našeho fundamentálního postavení do světa jako celku, přitom hraje pro Ratcliffa, a tudíž i pro celek práce zásadní roli. K danému vymezení existenciálních pocitů jako

¹ Ratcliffe, Matthew. *Feelings of Being*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

pre-intencionálních dále patří, že na ně nelze jednoduše reflektovat obrácením intencionálního paprsku vědomí na sebe sama. I tento důležitý rozdíl se přitom v důsledku chybného překladu vytrácí.

Do značné míry svévolně autor vykládá jak Husserlovu doktrínu, tak i její existenciální rozvinutí v díle M. Ratcliffa. Zcela povšechné a zavádějící je například vymezení fenomenologické metody následujícími slovy: „V tomto postoji [fenomenologické redukce] je zapotřebí neodmítat ani nezlehčovat lidskou zkušenost²², což se stává hlavní a podstatnou myšlenku, na kterou bychom neměli zapomínat.“ (str. 12) Poznámka pod čarou č. 22, odkazující na stránku 16 z Ratcliffova díla, přitom vztah mezi Husserlovou fenomenologickou redukcí na jedné, a Ratcliffovou fenomenologickou metodou, nijak dále neobjasňuje. U příležitosti obhajoby by bylo dobré vyjasnit, co přesně Ratcliff z Husserlovy metody přejímá a kterou její část podrobuje kritice. Pokud jsem správně pochopil autorovy zmínky o rozdílu mezi oběma fenomenology, jedná se především o Ratcliffovo odmítnutí pozice nezajímavého diváka (str. 18 a 40). Ratcliffův fenomenologický postoj by pak spočíval především v reflexi dosud přehlížených částí naší zkušenosti (str. 7 a 18). To se mi zdá jako málo, klade se například otázka toho, zda máme vyřadit všechny vědecké, zejména pak psychologické předpoklady; a zda máme uzávorkovat samotný přirozený postoj, v němž se nám svět ukazuje jako vždy již předcházející způsobu, jímž se k němu vztahujeme v našich myšlenkových aktech. Zejména je pak v předložené práci opomenut zcela zvláštní statut, který Ratcliff přisuzuje „radikální empatii“, spočívající zejména ve vyřazení předpokladu bytostně spjatého s přirozeným postojem, podle něž já i druhý obýváme tentýž svět, ve smyslu stejného pole možností (viz Ratcliff, 242: „[radical empathy] involves engaging with someone else's experiences, rather than one's own, while at the same time suspending the usual assumption that both parties share the same space of possibilities.“ Takovýto postoj by měl z existenciálního hlediska napomoci nejen lepšímu porozumění osobě trpící depresí, ale také znovunastolení možnosti vzájemné interakce mezi ní a radikálně empatickým fenomenologem, které jinak právě v důsledku samotné deprese do značné míry erodují.

V práci se dále objevuje několik *non sequitur*, například na str. 10: „Pokládám rovněž za vhodné zde znovu poznamenat, že deprese se liší od smutku či zármutku, který se pokládá za běžnou reakci na různé události v životě, a není tedy duševní nemocí.“ Jakkoli souhlasím s první i s druhou větou vedlejší, rozhodně mezi nimi nelze konstatovat vztah vyplývání (neboť jistě smutek a zármutek nikdo za duševní nemoci nepovažuje). Podobně na str. 9: „Dále o depresi nelze mluvit jako o zkušenosti nebo pocitu, jelikož člověk v depresi nezažívá něco, co bychom nazvali depresí, ale naopak má zkušenosti, které se ukážou být součástí depresivního stavu.“ To se mi zdá jako nepřilíživá parafráze (necitované ani neodkazované) pasáže, která dává v původní verzi dává mnohem zřejmější smysl: „I do not take it as given that this diagnosis is associated with a distinctive kind of experience, that there is such a thing as 'the experience' of major depression, or of depression more generally. I continue to use the term 'experience/s of depression' as a convenient shorthand, but in a non-committal way. A depressed person does not have an experience of something called 'depression'.“ (Ratcliff, str. 3). A konečně: „Avšak to, co je pro všechny tyto emoce podstatné a společné, je, že kdykoliv tyto různorodé emoce cítíme, tak se již nacházíme ve světě.“ (str. 27) Nejenže je logická vazba mezi pociťováním emoce a faktem, že se nacházíme ve světě, zcela nepochopitelná, ale především jde o zkomolení Heideggerem inspirované myšlenky u Ratcliffa, podle níž: „Whenever we are happy, sad, or angry about something, we already find ourselves in the world, a phenomenological achievement that can vary in structure.“ Tuto tezi bylo třeba vyložit následovně: protože afektivní naladění (způsob, jímž se vynacházíme ve světě) je nezbytné pro to, aby věci a situace měly význam, představují naše obecné nálady samu podmínku a pre-intencionální základ veškerého vztahování se k jednotlivostem a předurčují všechny naše specificky zaměřené emoce a pocity.

Paradoxně se jeví také samotný závěr, v němž je deprese prezentována jako „duševní onemocnění“ (str. 37). Měl jsem za to, že právě Husserlovo provázání zkušenosti se strukturací světa na základě „já mohu“, stejně jako Ratcliffův důraz na proměnu našeho celkového bytí-ve-světě co do možností v něm otevřených povedou autora k tomu, aby se kriticky vymezil k tomuto

předpokladu mainstreamové psychiatrie. Deprese není něco, co by bylo možno jednoduše identifikovat v mé mysli, potažmo v mozku, ale právě odlišným způsobem, jímž se vynacházím ve světě. Chápu to tak, že autor chtěl na prvních řádcích svého závěru pouze zopakovat běžné východisko psychiatrické teorie a praxe, které ale v postupu své postupně prohlubované analýzy deprese opouští. Rozhodně by ale bylo vhodné alespoň při obhajobě jasněji říci, zda a v čem přesně jím vypracovaná existenciální analýza deprese zpochybňuje některé z teoretických východisek běžné psychiatrie.

Poměrně zarážející je formulace: „Protože tělo je pevnou součástí naší zkušenosti, jak bylo představeno, tak dochází k projevu existenciální deprese i na těle.“ Zarážející je na ní zejména to, že by se deprese měla projevit na těle, jako by její tělesný rozměr byl něčím sekundárním vůči její samotné povaze. Z mého pohledu je to spíše naopak: právě proto, že veškerá naše zkušenost o světě má svůj tělesný ráz a z perspektivy vlastního těla jako centra naší orientace hodnotíme různé světské možnosti co do jejich realizovatelnosti, lákavosti, závažnosti či relevance, otevírá se nám příležitost, jak z existenciálního hlediska reinterpretovat empiricky často konstatovanou poznatky o podmíněnosti některých těžkých depresí hormonální nerovnováhou a dalšími fyziologickými procesy. Například Fuchs (2000)², který se věnuje téže problematice jako předkládaná práce, proto navrhuje pojmut „vlastní tělo“ (Leib) v termínech "tělesné rezonance" (leibliche Resonanz). To mu pak poskytuje prostředky pro alternativní přístup k afektivnímu rozměru depresivních poruch ve smyslu výpadků či dokonce úplné ztráty tělesné rezonance, která odcizuje já od světa a od druhých, na což pak navazují další autoři zabývající se využitím prostředků existenciální fenomenologie pro psychotherapeutickou teorii i praxi (Svenaesus 2013).³

Ze všech výše uvedených důvodů si dovoluji doporučit předloženou práci k obhajobě jen s nejvyšší obezřetností a s nadějí, že alespoň na některé z mých námitek dokáže její autor náležitě odpovědět. Mnou navrhované hodnocení je „dobře“.

V Praze dne 2. 9. 2022

Ondřej Švec

² Fuchs, Thomas.. *Psychopathologie von Leib und Raum: Phänomenologisch-empirische Untersuchungen zu depressiven und paranoiden Erkrankungen*. Darmstadt: Steinkopff 2000.

³ Svenaesus, Fredrik.. "Depression and the Self: Bodily Resonance and Attuned Being-in-the-World." *Journal of Consciousness Studies*, 2013, 20 (7–8): 15–32.